

In deze rubriek belicht Jeroen Dera recente gedichten die zich goed lenen voor klassengesprekken in het literatuuronderwijs.

Gedicht in de klas: Rodante van der Waal

Untitled No.1, 1998, Paula Rego

ze zit wijdbeens
vastbesloten om het leven waar ze de baas over is
als over een kat waarvoor ze het kattenluikje openzet
te laten gaan

als een geitenhoedster die de geiten naar buiten maant
als een vader die bij de voordeur een kind uitzwaait
en voelt dat zijn nest nu leeg is – ze weet

dat ze niet sentimenteel mag zijn, dat ze niet breken kan
maar dat ze wat kracht en vastberadenheid mee moet geven
aan dat grut, als ze het wegstuurt of het doodt

Uit: Rodante van der Waal, *Op navelhoogte de kans*. Nijgh & Van Ditmar, 2026.

Rodante van der Waal nam dit gedicht op in de reeks ‘abortuspastellen’, vernoemd naar de schilderijenserie *Abortion Pastels* van de Brits-Portugese kunstenaar Paula Rego (1935–2022). De serie van tien werken, gemaakt in 1998 en 1999, focust op vrouwen die een illegale abortus doormaken in het Portugal van eind jaren negentig. Terwijl de Nederlandse legalisering al van 1984 dateert, gingen Portugezen op 28 juni 1998 naar de stembus voor een referendum over het legaliseren van de ingreep tijdens de eerste tien weken van een zwangerschap. Met bijna 51 procent van de stemmen werd het voorstel echter verworpen. Pas na een nieuw referendum in 2007 was abortus in Portugal niet langer illegaal.

Rego’s schilderijen, die volgens kunsthistorici medeverantwoordelijk waren voor een kanteling in publieke beeldvorming, stammen kortom uit een roerige periode in de geschiedenis van abortus. Dat geldt evengoed voor Van der Waals gedicht, want haar bundel *Op navelhoogte de kans* reageert uitdrukkelijk op de recente inperking van abortusrechten in bijvoorbeeld de Verenigde Staten en de betogingen rond klinieken in ons eigen land. Net als Rego’s kunst is Van der Waals poëzie een artistieke én politieke interventie. Dat maakt deze gedichten bijzonder interessant voor docenten die literatuur en burgerschap aan elkaar willen verbinden.

Wie het gedicht in de klas bespreekt,

kan om één vraag niet heen: laat je eerst Rego’s schilderij zien en dan de tekst van Van der Waal, toon je beide tegelijk, of geef je eerst het gedicht en later pas het schilderij – getiteld *Untitled No.1* en eenvoudig online te vinden, bijvoorbeeld op de website van de National Galleries of Scotland? De eerste optie laat leerlingen waarschijnlijk het minst bevooroordeeld naar het kunstwerk kijken: wat zien we hier, wat wordt er verbeeld? De tweede keuze komt het dichtst in de buurt bij de manier waarop Van der Waal zelf te werk is gegaan, want de afbeelding van *Untitled No.1* staat in haar bundel afgedrukt. De laatste optie is misschien het spannendst voor een poëzieles, want die maakt het mogelijk om klassikaal te onderzoeken welke beelden Van der Waals woorden oproepen. Hoe denken leerlingen dat het schilderij eruitziet waarop de dichter reageert? Het kan krachtig zijn om ze dit zelf te laten tekenen, en hierbij kort te laten toelichten welke elementen uit de tekst hun verbeelding stuurden (voor dit tekenen van een situatiemodel, zie Cushing, 2018).

Omdat het gedicht politiek-maatschappelijk beladen is, zullen sommige docenten ervoor terugdeinzen om het centraal te stellen in een poëzieles. Afhankelijk van iemands ideologische of religieuze overtuigingen kan abortus immers een controversieel of zelfs polariserend onderwerp zijn. In recent interviewonderzoek over het behandelen van maatschappelijk gevoelige thema’s in het literatuuronderwijs gaven leerlingen uit een overwegend rechts-conservatieve omgeving echter aan dat juist poëzie in hun ogen heel geschikt is om zulke onderwerpen in de klas aan de orde te stellen (Dera et al., ter perse). Immers: omdat je over het gedicht spreekt en niet noodzakelijkerwijs over je eigen mening over een

thema dat daarin wordt uitgewerkt, kan poëzie in klassendiscussies over gevoelige onderwerpen werken als ‘filter’ tussen de soms botsende meningen in het lokaal. Daarvoor zijn dan discussievragen nodig die de tekst zelf een cruciale rol geven in het gevoerde gesprek.

Dé ethische vraag bij abortus is natuurlijk of je het leven van een ongeboren kind mag beëindigen. Welke visie daarop spreekt volgens de leerlingen uit het gedicht? Een belangrijke woordgroep in dit verband lijkt mij ‘het leven waar ze de baas over is’ uit de tweede regel, die de zwangere vrouw hiërarchisch boven embryo of foetus plaatst. Wat betekent dat ‘baas’ zijn hier? Dat de vrouw op Rego’s schilderij beschikt over het lot van de ongeborene? Of stelt het gedicht hiermee ook dat zwangere vrouwen ‘baas in eigen buik’ zijn?

Een interessante vraag om in dit verband aan leerlingen te stellen, is hoe zuiver de vergelijkingen met ‘als’ in de eerste twee strofes zijn. Anders dan het ongeboren kind wil de kat uit de derde regel immers zelf naar buiten, en minstens zo belangrijk: via het luikje kan ze ook weer terug naar binnen. Dat laatste geldt ook voor de geiten uit de tweede strofe, en de kinderen die door vader worden uitgezwaaid. Maakt deze poëzie met andere woorden gebruik van de drogreden van de valse analogie? Zo ja: zijn drogredenen in poëzie net zo erg als in zakelijke teksten? En: waarom kiest Van der Waal eigenlijk voor dit soort beeldspraak?

Een mogelijk antwoord op die laatste vraag is dat de hier beschreven illegale abortus iets huiselijks krijgt (de vrouw op de afbeelding zou naast zo’n kattenluikje behandeld kunnen worden). Met name het beeld van de vader is daarbij zeer dubbelzinnig. Zien leerlingen met welke

genderrollen Van der Waal hier speelt? Ze koppelt aan de ene kant het legenestsyn-droom aan de man, terwijl dat meestal met moeders in verband wordt gebracht. Van der Waal draait zo de stereotypische genderrollen om, zoals wel vaker in hedendaagse poëzie gebeurt (zie voor meer voorbeelden Dera, 2021, hoofdstuk 5). Aan de andere kant kun je de vergelijking met de vader metaforisch lezen: de ‘voordeur’ is dan het geslacht van de vrouw die in tegenstelling tot de verwekkende man een ingreep moet ondergaan; het ‘lege nest’ is haar baarmoeder.

Volgens mij onderstreept die ambiguïteit dat Van der Waal in dit gedicht geen eenvormige werkelijkheid neerzet. De vrouw die abortus ondergaat, is geen hardvochtige ‘baas’ over een ongeboren leven. De openingsregel ‘ze zit wijdbeens’ trekt ook de parallel met een bevalling, en uit ‘dat ze niet breken kan’ in de slotstrofe blijkt ondubbelzinnig hoe emotioneel ingrijpend de gebeurtenis voor haar is. En wat te denken, tot slot, van het woord ‘grut’? Blijkt daar niet uit dat het embryo voor deze vrouw veel méér is dan een klompje cellen? Zelfs de ongeborenen wenst deze moeder ‘kracht en vastberadenheid’ toe – zoals zij die zelf ook nodig heeft om de ingreep te ondergaan. Paula Rego legde dat beklemmend vast; Rodante van der Waal gaf er nieuwe woorden aan.

LITERATUUR

- Cushing, I. (2018). Drawing on Text World Theory as a tool for teaching grammar and exploring meaning in poetry. *English in Education*, 52(1), 5–21.
- Dera, J. (2021). *Poëzie als alternatief*. Wereldbibliotheek.
- Dera, J., Keulen, E., Panis, W., & Schümers, S. (ter perse). ‘Ten times better than drawing a purple heart for a sausage roll’: Students’ perspectives on discussing socially controversial issues through literary texts. *Citizenship, Teaching & Learning*.